
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2010 (год. XIX), ISSN 0861 7902

СТАТИИ

Пенка ПЕХЛИВАНОВА

СМИСЪЛЪТ НА НОНСЕНСА

The object of analysis in this paper is an interpretation given to an nonsense sentence from students aged around 20 as a result of an experiment. The interpretations show what kind of associations they had made and what roots and cognitive methods were used to make some sense of the sentence.

Въведение. Тази разработка е в контекста на търсенията ми по въпроса за мотивираността на езиковите единици. Наблюденията и изводите, които излагам тук, биха могли да послужат като изходна база, че в своята речева дейност говорещият човек във всеки момент се стреми да разбира вътрешния мотив на думите, тъй като той му дава познание, допринасящо за максималната яснота на тяхното значение. Това търсене в редки случаи е експлицитно и вербализирано, но винаги съществува **като стратегия за разбиране** при езикови затруднения – наблюдава се много ясно в детската реч, в речта на чужд език (по-точно в междинния език), при възприемане и тълкуване на чужди или непознати думи в родния език, на непознати преносни значения и употреби и др. Особено ясно става това в речта на децата, тъй като те не само използват тази стратегия за интерпретиране, но и воюват за наличие на вътрешен мотив при назоваване на нещата от действителността – както при създаване на “свои” думи, така и при приемане на думи от езика, например: *Мамо, заведи ме при стригаря!*; *Мамо, ти казваиш, че тия ядки не са за ядене. Защо тогава ги наричат ядки?* (Чуковски 1982). Явна необходимост от интерпретация на думи с непознато значение се

наблюдава например в някои телевизионни игри – за да отговорят на определен въпрос, участниците експлицитно търсят значението на думата, като се обръщат към нейните морфологични компоненти и техните значения.

Обобщено казано, търсене на мотивираност протича винаги когато за слушащия възникне неразбиране на елементи от речта. Тогава той се стреми да компенсира това неразбиране, като започва да търси странични пътеки, опори, чрез които да стигне до липсващото значение. При това търсене се стига до деконструкция на думата, до нейната вътрешна форма или вътрешен мотив. “Допуска се, че той (мотивът, “включващ и етимона, и т. нар. “*вътрешна форма*” – бел. П. П.) действа по същия принцип, както словообразователната мотивация, и че той е постоянната връзка, държаща в единство предмета на знака с идеята за него и звуковата езикова форма на името-дума” (Касабов 2006: 13).

При случаите, посочени по-горе, на търсене на вътрешния мотив с цел разкриване на значението обикновено става въпрос за дума или израз в рамките на реално изказване или текст – непознатите за възприемачия елементи в тези случаи се подразбират благодарение на контекста и на фоновите познания за изразеното. Разбира се, до механизма на интерпретация на смисъл може да се стигне и чрез експеримент с такива изказвания, но според мене nonsensът показва раждането на смисъл и определящите го фактори в най-чист вид.

С други думи, когато едно изречение е съставено изцяло от безсмислени звукосъчетания: 1. Контекст напълно липсва, поне в началото на интерпретацията, затова е възможно да се наблюдава етапът до създаване на първите “значения”; 2. Тъй като съзнанието “работи” почти на чисто, по-ясно може да се видят мотивите, които използва, и схемите, по които се движи, за да даде една или друга интерпретация; 3. От наблюденията върху тези процеси могат да се направят изводи и за интерпретиране на текст на роден или на чужд език, когато за възприемачия липсва значението на някои елементи.

Като случай на nonsens тук ще разглеждам фразата, съставена от изтъкнатия руски лингвист Л. В. Шчерба и дадена от него на студенти по време на лекция, със задача да я интерпретират. Фразата е *Глокая куздра будланула бокра и штеко кудрячит бокренка*. Замисълът на Л. В. Шчерба според разказ на негов студент е да представи приноса на граматическите маркери за “разкриване” на съдържанието на изказването (Успенски 1974).

Със същата фраза са правени и други експерименти, чиито резултати вземам предвид тук (Сапогова 1996, Залевска 2000, Гочева 2000). Ценното, да се използва псевдофраза, с която вече са правени експерименти от други изследвачи, макар и с не напълно еднакви цели, е възможността за сравнение между получените в момента и публикуваните по-рано резултати.

Целта на експеримента, който проведох, е да се разкрие в какви посоки се тръгва, какви пътища се изминават в съзнанието, какъв е моделът на интерпретация на псевдофраза с граматическа рамка на даден език, но с напълно липсващо лексикално значение на компонентите.

Провеждане на експеримента. Тъй като въпросната псевдофраза е “на руски език”, т.е. има граматическа оформеност според морфосинтактичните правила на руския език, използвах “преведен” на български език неин вариант – *Глоката куздра щекo бѣдланала бокѣра и кудрячи бокѣрчето.*

Експериментът беше проведен с около 50 души студенти на около 20–23 години. Провеждането на такъв тип експеримент с изследвани лица от тази възрастова група се затруднява от тяхната съдържаност и съпротива да “мислят” върху несъществуваща и странна фраза, още по-малко да излагат писмено това, което им хрумва като съдържание. Затова, въпреки че времето за отговор беше ограничено, някои отговори показват по-скоро старателно обмисляне, отколкото спонтанно хрумване. Към това може да се добави и желанието на някои от изследваните да блеснат с оригинални според тях отговори, несъобразени със структурата на псевдофразата. Може би при експеримент с деца, какъвто е направен от Е. Е. Сапогова (Сапогова 1996), могат да се постигнат “почисти” резултати, неповлияни от посочените скрупули.

Псевдофразата беше написана на дъската, а устната инструкция беше да се напише смислено изречение, което възниква в съзнанието веднага след прочитане на даденото и което има същата структурна рамка като даденото. Допълнителната инструкция беше изследваните да си произнасят наум псевдофразата, за да се появи интерпретация, която да запишат.

Резултати от експеримента. Най-типичните интерпретации, които се получиха, разделям в няколко тематични групи, а подреждането във всяка група е според честотата на темата на съответния отговор и съответствието му на структурната рамка на дадената псевдофраза. Очертаха се следните групи:

1. група – Тема *коза*

*Горката коза леко преобърнала бакъра и счупила бакърчето.
Глупавата коза изведнъж бутнала бакъра и изляла млякото.
Бялата коза леко бутнала менчето и млякото потекло.
Дядовата козичка, дете катурнала бидона и разляла бакърчето.
Рогатата коза силно блъснала бащата и кряска на детето.
Горката коза щеше да падне в кладенеца и да дръпне козарчето.
Горката коза тежко издъхнала на боклука.
Злобната коза ще изяде бобъра и малкото бобърче.*

Интерпретациите в тази **група** са особено типични като смисъл и като съответствие на дадената граматическа рамка – сценарият *коза и вироглавото ѝ поведение* изпълват със съдържание цяла група отговори, застъпен и в резултатите от експерименти за руски език. Тълкуването е прогресивно – придаването на смисъл изхожда от първия именен израз, който става изходна точка за тълкуване на останалата част от фразата и дава посоката на смисъла.

Търсенето на мотивираност е тръгнало от интерпретацията на *куздра* като *коза*. Тази интерпретация отключва сценария *коза и нейното поведение при доене на мляко*, което веднага се свързва с двойката *бокър – бокърче*, които се интерпретират като *бакър, бакърче*, а от *бакър* се стига до асоциация *бидон*, от *бакърче – менче* и т.н. Така връзката на идеята *коза с бокър и бокърче* се оказва особено благодатна за придаване на този смисъл. “Тълкуването” на глаголите е след съществителните и зависи от тях като вече създаден контекст. Първият глагол – *бъдланала*, се тълкува като *преобърнала, катурнала, блъснала*, вторият глагол е според контекста, който вече е създаден.

Вътре в самия израз *глоката куздра* протича подобен процес – според мене първо се придава смисъл на псевдодумата *куздра – коза*, след това на *глоката – глупавата, горката, рогатата* – за да се свърже с бакъра и с доенето на мляко едновременно. В същото време зададеният образ *глупава/горка/рогата* се мотивира от следващата част на изречението: *глупава – бутнала и разляла млякото, горка – щяла да падне в кладенеца* или *е издъхнала на боклука*. Най-малък дял при придаване на смисъл се дава на наречието *щеко – леко, силно, тежко*. Нещо повече – придаването на смисъл на цялата фраза е можело да мине без него, неслучайно някои от изследваните не са дали дума като негово съответствие. Като че ли търсенето на съдържание за цялата псевдофраза е било

вече приключило, преди да се стигне до интерпретация на наречието *щeko*.

В тази група отговори се среща и отказ от спазване на рамката на изречението, както и един нов нонсенс, както бих нарекла последното изречение с фантазно съдържание.

2. група – **Водна** тема

Глушавата видра леко бутнала бобъра и махнала на бобърчето.

Гладката видра леко блъсна бобъра и изплаши бобърчето.

Голямата видра бързо се потопила и ударила бобъра.

Горката медуза ще бъде уловена и извадена завинаги.

Голямата подводница ще бъде потопена и взривена днес.

Дълбокият бързей ще преобърне лодката и ще намокри лодкаря.

Лодката плава леко, минава до бобъра и блъска бобърчето.

Лодката бутна леко наклонения кораб и събори (?) корабчето.

В дълбоката река, където паднало малкото и изплашено зайче.

Във **втората** група изречения изследваните не са се поддали на сценария *куздра – коза и нейното вироглаво поведение по време на доене* и не са го направили изходна точка за своята интерпретация. Тълкуването в по-голямата част от тях е регресивно, т.е. вторите по реда на появата си в изречението два образа – на обектите на действието *бокър* и *бокърче*, “видени” като *бобър* и *бобърче*, определят посоката на интерпретацията и широката водна тема. Отключен е сценарият *воден басейн и събитията в него*. *Видра, лодка, медуза, бързей* са все образи, свързани с бобъра чрез водата. И в тази група изречения се запазва тълкуването на звукосъчетанието *глоката* като *горката, голямата, глушавата*, което протича в самия израз *глоката куздра*.

3. група – **Горски и негорски животни**

Голямата кокошка леко блъснала бакъра и ритнала бакърчето.

Голямата мечка тичаше бързо към бора и се блъсна в борчето.

Голямата мечка нежно целуна мечока и погали мечето.

Голямата костенурка била убодена от таралежа и малкото таралежче.

Горският капан тежко нарани мечока и изплаши мечето.

Топката изхвърча бързо към падналия бор и отсеченото дърво

Клонката издра тежко падналото куче и разяде кученцето.

*Малката крава лесно напуснала двора и щастлива запяла.
Горката кокошка леко хвъркнала на земята.
Моята котка е толкова хитра, че и кучето пребори.*

Асоциацията на *бокър – бокърче* тук е *бор, борче* или *животно – неговото малко*. Тълкуването, както и във 2. група, се определя от откриване на животно и неговото малко като образи обекти. Налице са и реминисценции на *бакър* и *бакърче*, които често се срещат в селския двор.

4. група – **Човешки и нечовешки образи**

*Ядосаната стопанка с мъка вързала козела и подгонила козлето.
Горката жена леко обърнала портата и пустила стадото.
Малкото момиче леко бутнало бакъра и разляло млякото.
Децата играха много, обърнаха кофата и разляха млякото.
Голямата буря много уплашила майката и невръстното ѝ малко.
Майката се прибира от работа при своя мъж и малките си деца.
Невинната девойка плахо погледнала момъка и навела глава.
Красивата принцеса ведро поздравя народа и прегърна детето.
Младата девойка бързо нарисувала роза и красиви тревички.
Красивата Коледа бързо сбъднала мечтите и желанията на децата.
Дядо Мраз зърна студа, пристигна бързо и пръсна снега.
Болката удря тежко болната жена и ранява детето.
Гладката кутийка беше до бакъра.
Драката раздра леко одрипаната кърпа и повлече негърчето.
Лошата кукла пъхнала (?) бобъра и плаче бобърчето!
Петър тръгна напред, падна на земята и стана бързо.
Деси видя Иван, срещнаха Боби и малкия Боби.*

В тази група отговори се съдържат всички асоциации и образи, описани по-горе. *Коза, козел, козле, стадо, бакър, кофа, мляко, бобър, Боби* – това са все образи, дошли от сценария *коза*, който се е появил като първи в съзнанието, но не е издържал, а е действал подсъзнателно, като е излъчвал свои асоциации. Неслучайно в тази група се дават голям брой изречения, които не отговарят на синтактичната рамка на дадената псевдофраза.

Две от изследваните студентки пожелаха след експеримента да обяснят своите интерпретации. Авторката на интерпретацията *Горката*

жена леко обърнала портата и пуснала стадото каза: “Представих си баба ми на село и така се появи моето изречение.” Авторката на интерпретацията *Гладката кутийка беше до бакъра* каза: “Представих си една гладка кутийка по асоциация с *глоката куздра*, а бакърът се появи до нея като при натюрморт.”

Анализ на резултатите. А. А. Залевска привежда и коментира резултатите от експеримента, направен с деца от Е. Е. Сапогова, след което добавя резултатите от свой експеримент със същата псевдофраза, но осъществен със студенти. Тя изброява няколко вида опори, които изследваните използват при придаване на смисъл: структурни, семантични, фонетикопроизносителни, морфологични, ситуационни, съчетаемостни, асоциативни и др. (Залевска 2000: 265). Същата авторка говори за една от теориите за възприемане, именно за интерактивната, според която възприемането на речта започва с опознаване на признаци на три равнища – акустични признаци, фонемни и думи. Тези три равнища си влияят едно на друго както отгоре надолу, така и в обратна посока. Освен тези равнища в процеса на възприемане на реч се включват и когнитивни фактори и контекст (Залевска 2000: 240).

Според Клод Ажеж, да се разберат изречения от някакъв текст, означава да се приложат последователно редица циклични операции – след като е изтълкуван смисълът, вложен в един от компонентите, операциите се повтарят за друг компонент, докато не се приложат за всички компоненти на изречението. Останалият неизтълкуван смисъл отново се подлага на анализ (Ажеж 2003: 251).

От автора на дадената псевдофраза, Л. В. Шчерба, са заложени няколко вида опори за тълкуване – изцяло оформена граматичност с реални афикси, реален словоред, един реален съюз и звукосъчетания псевдодуми.

Според мене при първия прочит наум на псевдофразата като опори за мотивираност действат едновременно акустични, звукови и граматически фактори. Акустичните и звуковите влизат в сила още при първото произнасяне на фразата наум, като асоциациите за действащи образи по-късно търпят промени и изместване в зависимост от това дали по-лесно, или по-трудно изследваният може да придаде смисъл на фразата като цяло, като спазва и нейната структура. При първия прочит акустичните фактори действат едновременно с граматическите, но на подсъзнателно равнище, тъй като разбиране на съдържание не протича, донякъде и защото първо се налагат реалните граматически маркери

на отделните думи, както и реалният словоред – те заедно дават ориентация кой е субект, обект, предикат.

1. Граматически фактори

Псевдофразата има пълна граматическа оформеност като сложно съчинено изречение с един и същ субект на двете действия, отправени към два(ма) обекта/и. Като дълбока структура на фразата въз основа на тази оформеност още преди да възникнат определени асоциации с реални образи, се възприемат пресупозициите: Куздрата е глока; (Глоката) куздра штеко бъдланала бокъра; (Глоката) куздра кудрячи бокърчето; Бокърът и бокърчето са свързани генетично.

Както споменах, това изречение е дадено от Л. Шчерба на студенти с цел да осъзнаят силата на граматическите маркери за разкриване на смисъла, при положение че думите не означават нищо, т.е. дадено е с граматическа задача. Задачата към студентите е да кажат кой кой е в дадената фраза. Е. Гочева предлага такива изречения да се използват в чуждоезиковото обучение като граматически рамки, които да се запълват с лексикални единици (Гочева 2000: 178–181).

Тълкуване, основано само на граматически показатели, се дава в две от изреченията, които А. Залевска цитира като резултат от свой експеримент върху същата псевдофраза: “Става дума за това, че някаква “глока куздра” “штеко” “бъдланала” някакъв “бокър” и после започнала да “кудрячи” “някакво “бокърче””; Някой по някакъв начин направил нещо на някого и прави нещо по отношение на също такъв, само че малък” (Залевска 2000: 265). Това е интерпретация, основана само на граматическите показатели, която всеки носител на езика може веднага да даде.

В същото време, тъй като се изискваше да се даде смислено изречение, в експеримента с български студенти, който аз проведох, се наблюдават отклонения от граматическите маркери и от структурата на изречението. Вижда се, че макар граматическите маркери да са **първото**, което се интерпретира, по-късно, на следващ етап от тълкуването, тези маркери отстъпват пред необходимостта да се даде смислено изречение. Това кара изследваните да нарушат и структурната рамка на псевдофразата.

По-голямата част от изследваните в коментирания експеримент са се позовали на дадените морфологични показатели, на структурата на фразата и на словоредта. Граматическите опори определят участниците в събитията с техните роли и отношения. Общият смисъл, мотиви-

ран от граматическите маркери като опори за тълкуване, е: някакъв/някой субект (членувано същ. от ж. род) прави нещо на някакъв/някой обект (членувано същ. от м. род) и прави друго нещо на още един обект (членувано умалително същ. от ср. род, обикновено малкото на първия обект). Заедно с всички останали опори за мотивираност веднага се възприема словообразователната връзка между бокър и бокърче, която е повлияла много силно при осмисляне на по-големия брой от получените интерпретации, а за много от тях е станала определяща. *Бокър – бокърче* се интерпретира като баща и неговото малко (*бобър – бобърче, таралеж – таралежче*) или като голям предмет – малък предмет от същия вид (*бакър – бакърче, кораб – корабче*).

Морфологичните показатели и словоредът действат едновременно и са особено силни като опори, тъй като са единствените известни елементи във фразата от родния език на изследваните и няма нужда да бъдат интерпретирани, възприемат се веднага, особено на фона на усилието да се извлече смисъл от безсмислени звукосъчетания, затова дават първия стимул за тълкуване.

Грамматическите показатели дават възможност във фразата да се идентифицират следните компоненти: изразът *глоката куздра, бокър и бокърче, щемо бѣдлана, кудрячи*. Интерпретацията протича вътре във всеки от тези изрази, между съставящите ги “думи”, и между отделните изрази като компоненти на едно изречение.

2. Акустични и звукови асоциации

Докато граматическите опори дават ролите и отношенията на участниците в двете събития, както и някои техни особености (например граматическия род), откриването на същността на тези участници е трудно, тъй като звукосъчетанията трябва да се тълкуват въз основа на редуващи се акустични и звукови сходства и когнитивни опори.

Според мене тук действат няколко вида асоциации, като на първо място са акустичните, както ги наричам тук – опори от най-ниското, примитивно равнище на мотивираност, тъй като се основават на чувства и усещания, предизвикани при възприемане на звукосъчетанието. Например в отговорите на деца, получени от експериментите на Е. Е. Сапогова, това въздействие се проявява с тълкуването, че куздрата е някакво зло и агресивно същество. В коментирания експеримент изразът *глоката куздра* се тълкува най-често като ‘горката’ или ‘голямата’, т.е.

дадените звукосъчетания не създават усещане за такава агресивност, както в цитирания експеримент на Е. Е. Сапогова.

След насоката, която са дали описаните асоциации, изследваните стигат до втория тип асоциации – основани на звуково сходство между безсмислено звукосъчетание и дума от езика (*куздра – коза, глоката – рогатата, гладката*). В този момент дори и възрастни изследвани като че ли забравят факта, че звуковото сходство между думите – било от един и същ, или от различни езици, невинаги означава близки значения. Това не е известно на децата и такъв тип връзки са напълно явни в техните отговори, те дори превеждат от английски *Ten little boys* като бой с индианци (Гуторанова 2001). *Глоката куздра* най-често се тълкува като горката коза, злобната коза, глупавата видра, горката кокошка, *бокър* и *бокърче* – като бобър и бобърче, бакър и бакърче.

Асоциациите по звуково сходство с реални думи от езика след насоките, които дават граматическите опори, според мене са най-силни и определящи за този **предконтекстен**, бих казала, етап от интерпретирането. Наричам го предконтекстен, тъй като всяка осмислена дума, която изследваният дава, започва да изгражда контекст, който влияе върху интерпретацията по-нататък. С други думи, достигането до първите думи от езика като съответствия на дадените звукосъчетания се обособява като интересен етап на разглежданата интерпретация.

Във връзка с изследване на паметта Е. Герганов описва провеждани експерименти върху безсмислени звукосъчетания, след което и с чужди думи, непознати за изследваните. Един от факторите, влияещи върху заучаването на тези единици, е т. нар. асоциативна сила, изразяваща се във възможностите на думата да се асоциира с дума от родния език на изследвания. Установява се, че и при двата типа думи, независимо дали на изследваните се дават родноезикови опори (*job – джоб, look – лук*), или те възникват у тях спонтанно, запомнянето на съответните звукосъчетания или непознати чужди думи е в много по-голяма степен по-лесно и бързо в сравнение с единиците, притежаващи по-малка асоциативна сила (Герганов 1987: 74–92). “Вече знаем, че безсмислените буквосъчетания и звукосъчетания не са в еднаква степен безсмислени, че притежават свойството асоциативна сила. Защо изговорената дума от неизучаван чужд език да не я разглеждаме като безсмислено звукосъчетание, което има някаква асоциативна сила за носителите на българския език?” (Герганов 1987: 75).

3. Когнитивни фактори

Първите думи от езика, които се появяват въз основа на горепосочените фактори, стават ключови за структурите на познание, наричани фреймове, сцени или сценарии – трайно залегнали в съзнанието предпостави за действия и ситуации. “Установено е, че особена роля в разбирането на текста играе способността на човека да се опира на схеми на познание за света (фреймове, сценарии, когнитивни карти и под.), позволяващи му да се ориентира в ситуацията, да я доизгради, да съди за истинността или нереалността на описваното в текста” (Залевска 2000: 249). Същата авторка продължава, че от експерименти може да се предполага, че в паметта се съдържат еталони като речевы шампи, високочестотни словосъчетания или фразеологизми (Залевска 2000: 251).

Както и да се наричат тези структури на познанието, те съществуват и могат да бъдат национални, социални, универсални. Интересно е, че студентите, с които проведех експеримента, най-вероятно нямат лични впечатления за козата и нейния характер, но имат познания от художествената литература – например сценарият за неуправляемата коза, която постоянно прави нещо нередно, връщай се – за разлика например от кротката и тиха овца, се използва многократно. У Й. Радичков в разказа му “Ерусалимчета” това познание е показано по следния начин – “козата тупна нервно с крак и се вторачи в него с жълтите си очи, следеше го как намества бакъреното котле (...) Извръщай козата, ритна тя празното котле, та го преобърна, после цялата се завъртя да застане с лице към монаха. (...) Козата, усетила приближаването на човек към козарника, завръщай по-силно (...) Понякога се държеше зядливо, катереше се по покрива на козарника и трошеше старите изгнили керемиди с копитата си, даже там преспиваше, но след като порасна, престана да се качва върху покрива на козарника (...) Козата се измъква с връщане от козарника и нахълтва в църквата” (Й. Радичков. Акустичното гърне. Златна колекция XX век, 2005.)

Като пример за словосъчетание еталон мога да посоча словосъчетанието *хайделбергски студент* ‘студент, който не учи сериозно и следването му трае дълги години’, което зная от детството си от един мой учител. За учениците, които се скитаха безцелно и не си подготвяха уроците, той казваше: *Разхождат се като хайделбергски студенти*. Когато дъщеря ми посети гр. Хайделберг, аз я попитах: *Видя ли хайделбергските студенти?* Тя се учуди, тъй като не беше чувала това

словосъчетание и нямаше познанието, което имах аз. Скоро съпругът ми, който има същия еталон в съзнанието си, каза: *Когато отидем в град Саарбрюкен, непременно трябва да видим и град Хайделберг!* Името на града е станало вторично известно въз основа на изречение *хайделбергски студент*.

Всъщност при интерпретиране на псевдофразата действат два сценария, свързани с козата – доене на мляко в бакърче и вироглаво поведение, проявяващо се и по време на доене. Изследваните черпят образи и действия, картини, които дават насоката на интерпретацията на дадената псевдофраза, но които същевременно трябва да бъдат напаснати с всички дадени показатели. Например сценарият доене на козата е доставил *бакър* и *бакърче*, *бидон*, *менче*. Вторият сценарий – нейното вироглаво поведение, доставя картината ‘коза рита съда, в който я доят, и разлива млякото’. Този сценарий е типичен не само според честотата на появяване, но и поради факта, че негови “части” – образи и картини, са **разпръснати** в множество отговори, представящи различна интерпретация – *Ядосаната стопанка вързала козела и подгонила козлето; Момичето бутнало бакъра и разляло млякото; Децата ... обвърнаха кофата и разляха млякото; Гладката кутийка беше до бакъра*. Тези образи са реминисценции от сценария *коза* и показват, че повечето изследвани при търсенето на смисъл са “минали” през него.

За разлика от тълкуването за руски език, където *глокая куздра* е най-често зло, жестоко, агресивно живо същество, в нашите резултати тя е горката или голямата, само веднъж е злобната коза. Като цяло изразът *глоката куздра* се свързва най-силно с ‘горката коза’.

Можем да направим извода, че след асоциациите по звуково сходство на звукосъчетанията с думи от езика идва стремежът да се даде нещо смислено. Този стремеж води до откриване на типични и логични отношения между назованите вече обекти и до често изместване на структурната рамка на изходната фраза. (Значението на *горката*, т.е. потърпевша, дори води до страдателен залог, който не е граматически заложен в псевдофразата.)

В някои случаи смисълът е изграден около обекта, назован във втората част на изречението – козелът и козлето не са куздрата, а се появяват на мястото на бакъра и бакърчето. Явно изследваните невини са успявали да дадат асоциации по звуково сходство на двете именни групи *глоката куздра* и *бокъра* и *бокърчето*, като ги обвържат в

смислено изречение. Затова понякога интерпретацията на цялото изречение се развива около първата група думи, например около *козата*, в други случаи – около втората група думи *бокър – бобър*. В единия случай асоциациите са прогресивни, като началото на изречението определя края, във втория случай изречението се оформя, като съдържанието се определя от втората част – когато бобърът като застъпник на бокъра извиква асоциация за вода, оттам за лодки, кораби и под., за да се стигне до цялата водна тема и до водни герои като субекти – видра, лодка, медуза.

След отключване на даден сценарий и поява на думи от езика, в съзнанието се появяват и някои техни свободни асоциации – *преобърнала – катурнала; бакър – бидон; бакърче – менче; бобър – вода, видра; бобър – медуза, подводница*.

Етапи на тълкуване

След като очертах факторите, определящи интерпретацията на фразата, и ги подредих по реда на въздействие, се получи модел на интерпретация според видовете асоциации и схеми на познание. Тук ще представя етапи на интерпретация, диференцирани според реда на тълкуване на отделните псевдодуми, за да се допълни изложеният модел на интерпретация.

Цитирам примери главно от първата група отговори, но описанието се отнася и до другите групи отговори.

1. Като **първи** етап се очертава тълкуването на съществителните, и то в повечето случаи на първото съществително в рамките на фразата, което обикновено назовава вършителя на двете действия – *куздрата* – най-често се интерпретира като коза, костенурка, кокошка, видра, лодка, жена. На този етап според мене не се интерпретира прилагателното, но то участва на подсъзнателно равнище, т.е. съзнанието търси субект, съответстващ на куздра, за която е възможно да бъде *глока*. Въз основа на граматическия контекст, който коментирах по-горе, тук се стига до пропозицията: ‘някаква **коза** е направила нещо на друго нещо и сега прави нещо на второ нещо, свързано с първото’.

Изследваните влизат в сценария **коза и нейното вироглаво поведение** и започват да черпят от него образи и представи, т.е. представят си ситуации с главно действащо лице козата. Образът на козата за някои от изследваните представлява и първият осмислен елемент, който ще служи за **контекст** на по-нататъшната интерпретация.

За този етап може да се предложи следната схема на постигната интерпретация. (Тиретата означават звукосъчетание, за което още липсва придаване на смисъл.):

— коза — — голям обект и — съответен на първия, но малък обект

2. Като **втори** етап може да се приеме придаването на смисъл на второто и третото “съществително”, които назовават двата обекта с генетична връзка. Най-типичните сцени с коза, които си представяме, както и звуковата форма на *бокър* и *бокърче* на този етап доставят образа на бакъра, който може да се постави наред с бакърче. В този момент обаче при някои от изследваните се получава раздвояване или отклоняване от тази посока, като асоциацията *бакър* се изоставя и се включва *бобър* – *бобърче*, всяко друго възрастно животно и неговото малко, всеки голям предмет и съответния му малък по възраст или размер (козел – козле, таралеж – таралежче, мечок – мече, майка – деца, бор – борче, кораб – корабче). Получена е следната пропозиция: ‘някаква коза е направила нещо на бакъра/бобъра и прави друго нещо на бакърчето/бобърчето’. Създаден е вече по-конкретен контекст.

—— коза — — бакър/бобър и — бакърче/бобърче

3. Като **трети** етап на интерпретацията според мене може да се приеме моментът, когато се придава смисъл на прилагателното и на глаголите. Това става едновременно, тъй като: 1) това е нивото на тълкуване на признаците – неслучайно в много от получените интерпретации признакът на козата и нейните действия са логично свързани; 2) обратното тълкуване – от бобъра към козата – е останало в сферата на нереалното – “козата ще изяде бобъра”. Най-често субектът е: *голямата* (повтаря се седем пъти), *горката* (повтаря се пет пъти) – преобърнала бакъра, щяла да падне в кладенеца, ще бъде уловена, издъхнала; *рогатата* – блъснала башата, вироглава, неукротима; *глупавата* – разляла е млякото; *глупавата коза*, *видра*; *дълбоката*, *гладката* и т.н. Първият глагол е въз основа на акустични, звукови и смислови опори, които лесно се съчетават с изградения дотук контекст – *преобърнала*, *блъснала*, *бутнала*, *катурнала*, *обърнала*, *паднала*, *сбъднала*. Вторият глагол би могъл да се постави в следващ или в този етап, тъй като е в най-голяма степен зависим от създадения досега контекст –

струва ми се, че опитите той да бъде тълкуван акустично, са твърде неуспешни поради наложилите се вече по-определен контекст.

горката коза — преобърнала бакъра и счупила (—) бакърчето

4. В последния, **четвърти**, етап се тълкува наречието *щико*. Вероятно на етапа на акустични и звукови асоциации то участва през цялото време в рамките на псевдофразата като цяло, но като че ли в малка степен влияе върху смисъла, докато не дойде ред самото то да бъде заместено с реална дума. Тъй като има вече почти напълно изграден контекст, интерпретацията на тази дума е най-силно зависима от него. Това се вижда и от многото различни значения, които са й приписани, някои от които и напълно противоположни (*леко* – 10 пъти, *бързо* – 5 пъти, *тежко* – 4 пъти, *изведнъж*, *дето*, *лесно*, *плахо*, *ведро* и т.н.). В някои интерпретации наречието изглежда дори като формално поставено, колкото да се спази условието на задачата. Така се стига до пропозицията:

горката коза леко преобърнала бакъра и счупила бакърчето

Пътищата на съзнанието

Пътят, който очертах, изглежда твърде прав, макар че се опитам да посоча неговото **криволичене**. И най-типичните, и по-особените интерпретации, които заемат периферията на резултатите от експеримента, издават тръгване в една посока, връщане, разклоняване в повече посоки.

Наблюдават се два типа тълкуване и ориентиране на отношения – между думите вътре в именната група и между отделните именни групи.

Първо посоката на тълкуване е отдолу нагоре – от частите към цялото, след което се действа в посока отгоре надолу, по-нататък двете посоки се редуват до приключване на интерпретирането. Регистрира се посока на тълкуване както отдясно наляво, така и отляво надясно.

Асоциацията на *куздра* с коза/козел е толкова силна, че може да се появи във втората част на изречението и да замести псевдодумата *бокър*.

Най-малките, шестгодишните деца (според експеримента на Сапогова), се опират на структурата на изречението, на словоредата и най-общо на граматическите показатели, а в най-голяма степен, и то твърде интуитивно, на звуково сходство на звукосъчетанията с думи от езика. Те не познават сценария коза и нейното вироглаво поведение, но

използват сценария кукувица и чуждо гнездо, който им е познат вероятно от изучавани приказки. Децата не се ползват и от словообразователната връзка между звукосъчетанията *бокър* и *бокърче*. 7–8-годишните деца включват всички опори – и тези, които липсват на най-малките, – и спазват граматическите показатели, използват връзката между *бокър* и *бокърче* и познават сценария коза и нейното поведение. Според мене подложените на експеримента деца отговарят напълно конкретно, студентите на А. А. Залевска изпълняват много по-лесна задача – описват за какво става дума в псевдофразата, а в проведения от мене експеримент се изискват отговори между тези два типа интерпретации – осмислени изречения, като понякога се елиминират определени компоненти или структурни особености.

Въз основа на получените интерпретации може да се диференцират нагласите на изследваните при изпълнение на задачата. Очертават се следните групи.

Първата група от изследваните са се придържали плътно към звуковото сходство с думи от езика и са успели да свържат всички действащи лица в смислена ситуация – това са интерпретации от всяка тематична група, дадени в началото на списъка за всяка група отговори.

Втората група са тръгнали от звуковото сходство, но не са успели да обвържат всички действащи герои в логична ситуация. Втората, необвързаната част от тяхната интерпретация, наподобява детските интерпретации, в които съзнанието се приплъзва и се отключва фантазията – дава се тълкуване, излизащо от рамката на псевдофразата.

Третата група са се основали само на някаква обща картина (селски двор с неговите обитатели – кокошка, крава, стопанка), извикана в съзнанието от звученето на изречението като цяло, т.е. от акустични асоциации – при техните интерпретации може да се долови тази по-далечна връзка.

Четвъртата група са искали да изпълнят задачата, и то като се “придържат” до звуковото сходство между звукосъчетания от дадената псевдофраза с думи от езика, но не са успели да свържат различните образи и ситуации, които са възникнали в тяхното съзнание, и са стигнали до нов нонсенс, вече изграден с реални думи от езика.

Петата група са изложили свое хрумване, в което не личи никаква връзка с дадената псевдофраза – те всъщност са се отказали да изпълнят задачата сериозно, но са искали да изглежда, че са я изпълнили.

Позволих си да направя малък асоциативен експеримент с дадените във въпросната псевдофраза думи, но с непредубедени студенти,

т.е. студенти, които не бяха участвали в първия експеримент за тълкуване на фразата. Звукосъчетанията включих в общ списък с реални думи и не дадох специални инструкции за тях, за да не насочвам твърде много вниманието на изследваните. Може би и по тези причини за безсмислените звукосъчетания се получиха малко отговори и повече откази да се асоциират с друга дума. *Глока* (нечленувана форма) получи асоциации блока, храст, дърво; *куздра* – музей, античност; *бъдланала* – неразбираемост, ястие; *бокър* – мокър – 4 пъти, бакър; *бокърче* – бобърче, дете, животинче; *кудрячи* – значи, удрям; *щeko* получи най-много различни асоциации – щeka, щъркел, векове, слаб.

Обобщение

1. Граматическите показатели ориентират интуитивно или напълно осъзнато изследваните и създават граматически контекст на интерпретацията. Те, първо, **насочват** разбирането на текст, ако той е на чужд език и съдържа непознати елементи, второ, могат да съставят **схеми** за попълване с лексикален материал по време на обучението по чужд език.

2. Особено силна и “лесна” за откриване е **словообразователната опора**, представена от общия корен на думите *бокър* и *бокърче*, която не е останала неприложена от почти всички изследвани като връзка `възрастно същество/голям предмет и неговото малко/малък предмет от същия вид`. Следователно морфологичната мотивираност веднага става опора за тълкуване дори ако думите в изречението са nonsens. Затова при обучението по роден и по чужд език би било особено ефективно старателно да се изграждат словообразователните гнезда от сродни думи.

3. При разбиране на едно изказване, съставено от безсмислени звукосъчетания, първо се възприемат съществителните със своите граматически показатели. След това се стига до отношенията, които могат да съществуват между нещата, т.е. тълкуват се глаголите. Прилагателните се възприемат едновременно със съществителните, които определят, тъй като назовават признак на предмета, с което стесняват кръга от обекти, които би могло да означава съществителното, в същото време търпят влияние и от оформящия се контекст.

4. При интерпретация на изходната псевдофраза се минава през няколко **степенни на мотивираност**. Най-ниската степен е изградена върху акустични опори, след която се включват асоциации с близки по звуков състав думи от дадения език. След като се появят реални думи

от езика като реакция на безсмислените звукосъчетания, се появяват и **сценарии**, от които се черпят различни сюжети. От този момент нататък определящи за интерпретацията стават когнитивните фактори. Докато при граматически правилното, съставено от реални думи, но също безсмислено изречение на Н. Чомски *Безцветните зелени идеи яростно спят* интерпретацията се основава на най-високата степен на мотивираност, а именно на далечни и условни асоциации за образуване на преносни значения.

5. С появата на първите реални думи в интерпретацията започва да се изгражда **контекст**. Колкото по-късно се тълкува дадена псевдодума от фразата, в толкова в по-голяма степен смисълът, който ѝ се придава, зависи от създадения дотук контекст и от знанията на интерпретиращия за света.

6. Придаването на съдържание протича първо в посока отдолу нагоре, след това отгоре надолу и продължава с редуване на тези посоки. Отделните изрази се тълкуват както вътре в израза, така и в отношенията с останалите компоненти на фразата. Обикновено се тръгва от израза, който е в начална позиция (глоката куздра), който определя интерпретацията на цялата фраза (глоката куздра – бакър, бакърче). В други случаи се тръгва от същия израз, но към края в съзнанието изпъкват други сценарии (бобър – бобърче), които стават определящи и заличават сценариите, извикани от началния израз. В трети тип случаи се разпръскват и смесват елементи от различни сценарии и се получават отново безсмислици. В последните случаи изследваните се основават само на отключена от псевдофразата като цяло картина, без да я следват дума по дума. При този процес се “изпробват” възможностите за значение ту за един, ту за друг компонент на фразата под влияние на различни сценарии. Това **криволичене** продължава обикновено до надделяване на единия от тях.

7. Ако се сравнят резултатите от експеримента, направен с деца от посочената руска авторка (Сапогова 1996), се вижда, че децата мислят по-конкретно и се опират по-свободно на акустичните и на асоциациите по звуково сходство, тъй като, първо, още не подозират, че думи със сходно звучене могат да имат напълно различни значения, и второ, имат по-бедни познания за света, т.е. когнитивните фактори при тях нямат такава сила, както при възрастните.

8. В прегледа на теории за възприемане на текст А. Залевска споменава, че процесът на смислово възприемане се осъществява чрез

установяване на смисловите връзки между думите (Залевска 2000: 251). След отчитане на направения експеримент мога да кажа, че възприемането става не само чрез отчитане на връзките между думите, а и на връзките между изразите и между сценариите, които тези изрази извикват в съзнанието. Ако в едно изречение се свързват абсурдни, нереални представи, съзнанието започва усилено да произвежда обиколни връзки между тях, като се стреми да мотивира, да обоснове и обясни тяхното съчетаване. Точно по този начин се интерпретират и преносните значения.

9. Когато само някои от компонентите са неизвестни, тълкуването се включва от определена степен нататък, а съзнанието излъчва към тях множество различни връзки, оплита ги в мрежа от асоциации, за да ги асимилира, в нашия случай – да ги разпознае, за да ги разгадае. Въз основа на тези връзки, на този контекст и на мотивите, заложиени в съответното значение, се строят хипотези за значението на неизвестните елементи. Съзнанието се хваща за наличното, за известното, за да открие мотиви или контекст за непознатото. Затова при разбиране на чуждоезикова реч с непознати елементи се изхожда от познатото и се върви към непознатото.

10. В чуждоезиковото обучение е особено ефективно да се правят връзки между думи от родния и от чуждия език, но не между корелати, думи с еднакви значения, а между думи, сходни по звуков състав. На такива асоциации се основава например оригиналното предложение на С. Гарибян за бързо запаметяване на думи на чужд език (Гарибян 1996). За бързото и трайно запомняне на думи на чужд език могат да се използват и ситуации и сценарии.

Според мене чрез интерпретацията на nonsens може да се изследва как умът създава език, и по-точно – как умът мотивира език и създава смисъл. „Макар повечето обикновени думи да имат много значения, малко са значенията, които имат повече от една дума. Казано по друг начин, омоними дал господ, но синонимите са малко... Никой не знае защо езиците са такива скъперници към думите и разсипници откъм значенията” (Пинкър 2007: 181). Отговорът на този въпрос би бил – крайният брой думи трябва да изразява безкрайния брой от значения, а умът е в състояние да ги възприеме, да ги разгадае дори когато значения липсват.

ЛИТЕРАТУРА

- Ажеж 2003:** Кл. Ажеж. Человек говорящий. Москва, 2003.
- Гарибян 1996:** С. Гарибян. Мой новый Вавилон. Словарь ключей за-
поминания 1300 английских слов. Москва, 1996.
- Герганов 1987:** Е. Герганов. Памет и смисъл. София, 1987.
- Гочева 2000:** Е. Гочева. Чуждоезиково обучение. Теория и практика на
учебника. София, 2000.
- Гуторанова 2001:** Ил. Гуторанова. Особенности на ранното чуждоези-
ково обучение. // Предучилищно възпитание, 2001, № 3.
- Залевска 2000:** А. А. Залевская. Введение в психолингвистику. Моск-
ва, 2000.
- Касабов 2006:** Ив. Касабов. Граматика на семантиката. София, 2006.
- Пинкър 2007:** Ст. Пинкър. Езиковият инстинкт. Как умът създава езика.
София, 2007.
- Сапогова 1996:** Е. Е. Сапогова. Вниз по кроличьей норе: метафора и
нонсенс в детском воображении.// Вопросы психологии, 1996, № 2.
- Успенски 1974:** Л. Успенский. Слово о словах. Ленинград, 1974.
- Чуковски 1982:** К. Чуковски. От две до пет. Варна, 1982.